

קומו ונעלה ציון

בחשיבות העליה להר הבית

קומו ונעלה ציון - הרב אליעזר ולדמן שליט"א

בחשיבות העליה להר הבית

וזהב הארץ ההיא טוב - הרב נועם ולדמן שליט"א

תורת ארץ ישראל

בהוצאת ישיבת ההסדר-גבוהה, קרית ארבע חברון

ניסן התשע"ו | 02-9961775

יצא בסיוע "הקרן למורשת הר הבית"

קומו ונעלה ציון

בחשיבות העליה להר הבית

עורך - אביחי ברזילי
עריכה לשונית - הרב ראובן גרוס
עימוד - אפרים בן שחר
עיצוב - נאומברג ודרורי

קומו ונעלה ציון

בחשיבות העליה להר הבית

הרב אליעזר ולדמן

- בינו שנות דור ודור
- מבשרת ציון ומבשרת ירושלים
- יחסנו להר הבית
- נעם – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל
- מורא מקדש
- שאלות ותשובות בעניין עלייה הר הבית

בינו שנות דור ודור

בחרדת קודש אנו נגשים לסוגיה השייכת להתקרבות להר הבית כדי להתפלל, על פי ההלכה שקבעו חכמינו. ישנם כל כך הרבה בלבולים בסוגיה, ולכן ראשית יש לעשות סדר בדברים.

אנשי אמונה אנחנו, ועלינו לעיין וללמוד מהי אמונה. המצווה הראשונה שבה פותח הרמב"ם את ספר המצוות היא האמונה: "להאמין באלוקות"¹ או בנוסח אחר "בהאמנת האלוקות". הגדרת המצווה היא - להאמין. לעומת זאת, בפתיחת משנה תורה, השולחן ערוך המעשי של הרמב"ם, הוא כותב שנצטוונו "לידע"² אמונה פירושה להתבונן ועל ידי כך לדעת. כך כותב הרמב"ם³ גם לגבי מצוות אהבת ה' ויראתו:

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו. בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול... וכשמחשב בדברים

1. ספר המצוות, מצוות עשה א.

2. הלכות יסודי התורה א, א.

3. שם ב, ב.

האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות.

כפי שצריך האדם ללמוד כיצד לקיים את כל תרי"ג המצוות, עשה ולא תעשה, עם כל הפרטים והדקדוקים, כך עליו ללמוד איך מקיימים את מצוות האמונה. לימוד אמונה זו סוגיה עמוקה, המפורשת ומבוררת בדברי חכמי התלמוד, וגדולי ישראל שבכל הדורות. באופן הפשוט, לא די להאמין שהקב"ה ברא את העולם לפני ששת אלפים שנה, הוציאנו ממצרים לפני למעלה משלושת אלפים שנה, נתן לנו את התורה, הנהיגנו במדבר, האכילנו את המן והכניסנו לארץ ישראל. אמונה מחייבת להאמין במה שהקב"ה עושה אתנו היום, בכל עת ובכל שעה, כפי שאנו מודים לו בתפילה "על נסיך שבכל יום עמנו", בחיי הפרט ועוד יותר בחיי הכלל.

הבנת המאורעות העוברים עלינו מצריכה התבוננות עמוקה והדרכה של תלמידי חכמים וגדולי ישראל. יש השואלים על כל התהליך הציוני המופלא והמדהים, מדוע הקב"ה מביא את הגאולה בדרך זו ולא אחרת? כיצד יתכן שהקב"ה מביא גאולה גם על ידי חילונים ואנשים הרחוקים מתורה ומצוות? רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל היה אומר: קודם כל צריך לדעת שכך הקב"ה תכנן את הגאולה, בין אם אנו מבינים זאת ובין אם לאו. אמנם כשמתבוננים ביסודיות בדברי רבותינו בדורות האחרונים, אפשר למצוא תשובה מדוע הקב"ה פועל בדרך זו, ומה מיוחד בה, אך כשהיו מקשים קושיות היה אומר רבנו: "הקב"ה לא התייעץ אתך? אתה יודע יותר טוב ממנו איך להביא את הגאולה?" לפעמים מעשי ה' הם למעלה מהשכל שלנו.

זכינו בחסדי ה', וכבר לפני למעלה ממאה שנה החלו יהודים לעלות לארץ ישראל. הקב"ה עורר את עם ישראל אחרי אלפיים שנות גלות, שבה נשכחה מלב רבים האפשרות המציאותית לשוב לארץ ישראל. בכל אותן שנים יהודים בכל רחבי העולם בוודאי זכרו את הארץ הקדושה, התפללו, ציפו לישועה וחיכו לרגע שבו יזכו לעלות לארץ ישראל. אולם לפני למעלה ממאה שנה קמה התעוררות פלאית לשוב לארץ ישראל. אלו שהתעוררו ועוררו לכך, היו יהודים רחוקים משמירת תורה ומצוות, אך הם חשו דחף פנימי, ואנחנו יודעים שמקורו בשורש הנשמה הישראלית. רבים מאותם יהודים אכן לא ידעו מניין באה להם התעוררות זו. במשך הזמן, אותה התעוררות

ומסירות נפש גדולה שפשטה בישראל (אך לצערנו לא בכל ישראל), הביאה לתחייתה ובניינה של הארץ השוממה, כפי שביאר ר' אבא בגמרא⁴ על פי הפסוק ביחזקאל: ואמר רבי אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר 'ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל'.

וכדברי רש"י שם:

כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר. דברים אלו עומדים בניגוד לקללה "והשמתי אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה"⁵. וכפי שביארו חז"ל בספרא⁶: זו מדה טובה שלא יהו ישראל אומרים הואיל וגלינו מארצנו עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח שנאמר 'ושממו עליה אויביכם היושבים בה', אף האויבים הבאים אחרי כן לא ימצאו עליה נחת רוח.

והוסיף רבנו בחיי⁷:

ויש בזה סימן גדול לישראל שמיום שחרבה לא קבלה אומה ולשון, ולא תקבל עד שישבו אפרוחיה לתוכה.

כך התגלגלו הדברים על ידי בורא עולם גואל ישראל, עד אשר זכינו לקידוש ה' הגדול בכינון עצמאות ישראל, ואיננו נתונים עוד לשלטון זרים. בכך סרה מעלינו החרפה וחילול ה', כדברי הנביא יחזקאל "וְקִדְשֵׁתִי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בְּגוֹיִם"⁸, "לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֲרֻפֹת רָעָב בְּגוֹיִם"⁹.

כמה הרבה לכתוב רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל, לפני הקמת המדינה ולאחריה, על העיקרון הגדול הזה על פי הגדרת הרמב"ן ע"ה על חיוב מצוות יישוב א"י, ושאנו, היחיד והציבור, מצווים עליה בכל הדורות. ומצווה זו כוללת שני חלקים, כלשונו של

4. סנהדרין צח, א.

5. ויקרא כו, לב.

6. בחוקותי פרשה ב.

7. ויקרא כו, לב, ועיין רמב"ן שם, טז.

8. יחזקאל לו, כג.

9. שם ל.

הרמב"ן: "ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה"¹⁰. דהיינו, אסור להשאיר את השלטון על ארץ ישראל בידי זרים אלא רק בידינו, והשלטון מתבטא בכך שאנו נבנה וניטע בכל מרחבי ארץ ישראל.

והנה במלחמת ששת הימים בשנת תשכ"ז, זכינו לראות את ישועת ה' הגדולה שסייע לצה"ל ולעם ישראל לשחרר חלקים מרכזיים של ארץ ישראל משלטון זר ומשממה. ברור לנו שהקב"ה שחרר את חלקי ארץ ישראל כדי שנוכל לקיים את מצוות יישוב הארץ, לשוב ולבנות את חורבותיה, כפי שמתוארים הדברים בנביא "בְּיוֹם טְהַרִי אֶתְכֶם מִפֶּלַע צוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת הָעָרִים וְנִבְנוּ הַחֲרָבוֹת"¹¹.

מבשרת ציון ומבשרת ירושלים

הרב קוק זצ"ל לימדנו יסוד גדול וחשוב בתהליך הגאולה. הנביא אומר¹²:

עַל הַר גְּבוּהַ עֲלִי לְךָ מִבְּשַׂרְתָּ צִיּוֹן הָרִימִי בְּפֶחַ קוֹלְךָ מִבְּשַׂרְתָּ יְרוּשָׁלַיִם הָרִימִי אֶל תִּירְאֵי אֲמָרֵי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֶלְקִיכֶם.

הרב זצ"ל דייק שהפסוק מדבר על שתי מבשרות, מבשרת ציון ומבשרת ירושלים, והן מתארות שני שלבים מרכזיים בגאולה. השלב הראשון הוא השלב החומרי הלאומי, בניין התשתיות החומריות בארץ: תשתית יישובית, כלכלית וביטחונית. ארץ ישראל, שהייתה במשך שנים ארוכות שוממה ונתונה לשלטון זרים, הייתה זקוקה לבניין תשתיות כדי שאפשר יהיה להשיב את חיי הקודש של עם ישראל לתחיה. לכן העוסקים בשלב זה אלו אנשי מעשה. לאנשים אלו ולפעולה זו אומר הנביא: "עַל הַר גְּבוּהַ עֲלִי לְךָ מִבְּשַׂרְתָּ צִיּוֹן". אתם, שהנכם חלק מבשורת ציון, תתעלו! אל תישארו במעמד החומרי בלבד. אם תישארו רק בקומה החומרית, תתעייפו ותיחלשו, מפני הקשיים והייסורים שבתהליך זה. לכן הנביא דורש מאנשי מבשרת ציון להתעלות למדרגה רוחנית.

מבשרת ירושלים זהו השלב הקדושתו אמוני שעליו נאמר "הָרִימִי בְּפֶחַ קוֹלְךָ מִבְּשַׂרְתָּ יְרוּשָׁלַיִם הָרִימִי אֶל תִּירְאֵי", ומה תאמרי? "אֲמָרֵי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֶלְקִיכֶם". זוהי קריאה לאנשי האמונה, שבשלב הראשון של התהליך עמדו מן הצד ולא תפשו מקום מרכזי

10. השגות הרמב"ן לספר המצוות, שכחת העשין ד.

11. יחזקאל לו, לג.

12. ישעיהו מ, ט.

בתהליך. להם אומר הנביא שיבוא זמן והם לא יוכלו לעמוד מן הצד, אלא יצטרכו לתפוש מקום מרכזי כדי להציל את מבשרת ציון העייפה והנחלשת, שאינה מסוגלת להוביל לבדה תהליך אלוקי זה. "הָרִימִי אֶל תִּיכְאֲוִי" - אל תתביישו! תפסו מקום מרכזי! הובילו את התהליך! ומהו המסר שלכם לעם ישראל? "אֲמַרְי לְעַרְי יְהוּדָה הִנֵּה אֶלְקִיכֶם". הכריזו והודיעו שכל התהליך הציוני הוא תהליך אלוקי, 'נְקוּזֵ ה' יְחַלִּיפוּ כִחַ".

רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל התייחס לפסוק זה לאחר מלחמת ששת הימים ואמר: "הָרִימִי בְּפִיךָ קוֹלְךָ מִבְּשַׁרְתֵּי יְרוּשָׁלַיִם" - "בכח" זה כ"ח אייר, יום שחרור ירושלים, זהו הזמן לגלות "הִנֵּה אֶלְקִיכֶם".

אכן, זהו התהליך שהחל לאחר מלחמת ששת הימים. מורנו ורבנו לא רק חינך אותנו לראות את מעשי ה', אלא עורר אותנו ללכת להתיישב, לבנות בפועל, לקיים את מצוות יישוב ארץ ישראל וליצור מציאות חדשה בליבה של ארץ ישראל. בכל התחומים האלו החלו אנשי אמונה, תורה וקדושה, לתפוס מקום מרכזי. "הָרִימִי בְּפִיךָ קוֹלְךָ" - הנהיגו את התהליך ותתגלה המציאות האידיאלית בה אנשי קודש מתדירים את הקדושה בכל התחומים המעשיים של מצוות יישוב ארץ ישראל, בבניין בנטיעה ובביטחון, כפי שביקש הרב זצ"ל מהמזרחי "תפקידכם לזרוק נשמה בתוך הגוף הציוני". הלא אנחנו רוצים שתהיה לנו מדינה שדגל התורה והאמונה יתנוסס בראשה. כיצד זה יהיה? כשאנשי תורה ואמונה יהיו המנהיגים בכל התחומים. כשראש הממשלה, הרמטכ"ל ושר החוץ יהיו אנשי אמונה השותפים להנהגה, יחד עם כל עם ישראל. השגת מטרה זו אינה פשוטה כי היא מצריכה אחדות גדולה, והרי אפילו בינינו יש חילוקי דעות. קשה מאד למנוע זאת, כי כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות. עלינו למצוא את הדרך הנכונה, לעבוד ביחד את עבודת הגאולה.

יחסנו להר הבית

במרכז פלאי הגאולה של מלחמת ששת הימים זכינו לפלא הגדול של שחרור ירושלים, הר הבית וחברון. כל אלה הם חלק ממעשי ה' שהורו לנו את הדרך. כשהתחדשה המציאות שהר הבית בידינו, התעוררה תשוקה עזה להתקרב אל ה' ולהתפלל אליו בהר

ה'. הלא במשך כל ימי הבית וגם בגלות קיימנו את דברי שלמה המלך בתפילתו, כמובא בגמרא¹³:

היה עומד בח"ל יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנאמר 'והתפללו אליך דרך ארצם'¹⁴. היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים, שנאמר 'והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת'¹⁵. היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש, שנאמר 'והתפללו אל הבית הזה'¹⁶. היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים, שנאמר 'והתפללו אל המקום הזה'¹⁷. היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוין את לבו כנגד בית הכפורת... נמצאו כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד.

כיום יש חילוקי דעות בין תלמידי החכמים שבדורנו בסוגיה זו, וראוי לדבר גם על הדרך שבה נוהגים כשיש מחלוקת. מהי הדרכת חכמינו לאופן שבו צריכים תלמידי חכמים להתייחס זה לזה בעניינים השנויים במחלוקת.

ישנן כמה עובדות יסוד מבחינה הלכתית שעליהן מסכימים כולם. ההלכה קובעת שאסור לעלות להר הבית אלא בגבולות מסוימים, בטהרה, טבילה וחליצת נעליים. אולם באופן כללי איסור הכניסה למחנה שכינה מוסכם על כולם. עובדה מוסכמת נוספת היא שהמתחם המכונה 'הר הבית' אינו כולו הר הבית שעליו דברו חז"ל. שטחו של הר הבית המקורי הוא ת"ק אמה על ת"ק אמה,¹⁸ והמתחם שאנו קוראים לו 'הר הבית' הוא בוודאי גדול הרבה יותר.

עובדה היסטורית היא שמאז חורבן בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו, בחלק גדול מהשנים ללא הייתה כלל מציאות שאפשרה ליהודים להתקרב להר הבית. גויים רשעים שלטו שם ולא היה אפשר להתקרב אליו, ובוודאי שלא לעלות אליו ולהתפלל בו. עם

13. ברכות ל, א.

14. מל"א ח, מח.

15. שם מד.

16. דבה"ב ו, לב.

17. מל"א ח, לה.

18. שמו"ר טו, ח.

זאת, ישנן עדויות שבמשך השנים ת"ח עלו להר הבית, בהם הרמב"ם שמעיד על עלייתו, כמובא בספר חרדים¹⁹:

וביום שלישי בשבת ארבעה ימים לירח מרחשון שנת ששה ועשרים ליצירה יצאנו מעכו לעלות לירושלים תחת סכנה, ונכנסתי לבית הגדול והקדוש והתפללתי בו ביום ה' ו' ימים לירח מרחשון.

במשך הגלות היו גם אחרים שבאו לירושלים, עלו להר הבית והתפללו שם.

לאחר שחרור הר הבית התעורר הרצון לזהות את הגבולות של מחנה שכינה ומחנה לווייה בשטח הר הבית, כדי שנדע להיכן אפשר להיכנס. למחנה שכינה אי אפשר להיכנס גם לאחר טבילה, מפני שאנו טמאי מתים ואין לנו אפר פרה אדומה בכדי להטהר, אך למחנה לווייה מותר להיכנס לאחר טבילה. ביורורים אלו נצרכים כדי לקיים את מצוות מורא מקדש - "ומקדשי תיבאו"²⁰. כלומר, מצוות מורא מקדש מתקיימת כאשר נזהרים שלא להתקרב למקום שאסור, ונכנסים למקום שמותר תוך דקדוק בהלכה, הרגשת מורא והתעוררות רוחנית לעמידה לפני ה'.

אמנם נעשו מדידות בעשרות השנים הקודמות, אך בעיקר על ידי גויים ולא על ידי יהודים תלמידי חכמים, ולכן הרברים לא היו ברורים. הרבנות הראשית סברה אז שעדיף לאסור את העלייה להר הבית בכלל, מכיוון שיש ספקות לגבי הגבולות, ואי אפשר להיות בטוחים עד היכן מותר ועד היכן אסור ללכת, גם איננו יכולים להיות בטוחים שיהודים ידעו להקפיד על ההלכה, ולכן אסרו.

גם רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל היה בין האוסרים באותה תקופה, אך הוא לא הסיר מן הפרק את המצווה של יישוב ארץ ישראל לגבי הר הבית, כמו בכל חלקי הארץ. לא כפי שיש הטוענים שצריך להפריד בין ארץ ישראל להר הבית לעניין זה. אמנם קשה להבין, אך יש דעה כזו שהכלל "שלא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה" אינו כולל את הר הבית. אני שמעתי מפיו הקדוש של רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל דברים שאמר גם באותן שנים ראשונות. אמנם הוא אמר לא לעלות להר הבית, אך הוסיף שצה"ל

19. מצות התשובה, סוף פרק ג. ועיין עוד בחוברת "לשכנו תדרשו" עמודים 20-23, על עליית יהודים בכל הדורות לתפילה בהר הבית.

20. ויקרא יט, ל; כו, ב.

ומשטרת ישראל צריכים לשלוט בו, והם צריכים לקבוע את כל הסדרים, מי עולה ומי אינו עולה. ועוד הוסיף, שגם הרבנות הצבאית צריכה להיות שם ולארגן תפילות לחיילים, כמו בכל מקום אחר בארץ ישראל.

והוא לא רק אמר זאת אלא גם כתב זאת. הדברים הודפסו בספר החשוב 'ארץ הצבי'²¹ שבו מובאים כרוזים של רבנו. בכ"ז בשבט תשל"ז הופיע כרוז בשם "בירור-דברים בעניין הר-הבית" ובו כתב²²:

כל החומרה הגדולה ההלכתית של איסור הכניסה אליו מפני היותנו עוד ע"פ ההלכה במצב של טומאה, איננה נוגעת, פוגעת וגורעת, במשהו בערך הבעלות הקניינית שלנו על שטח המקום הקדוש הנאדר-בקדש הזה. זכה כבוד הרמטכ"ל שלנו מר מרדכי גור, ואתו ועליו כבוד מורנו ורבנו הגאון רבי שלמה גורן, ראש רבני ישראל, ועל-ידם שוחרר המקום הזה משלטונות הגויים, והנהו גם הוא ככל שטחי מקומות ארץ-חיי-קדשנו, ברשותנו ובבעלותנו... קבוצות חיילינו הנמצאים שם שומרים ומשגיחים עליהם בפקודת שלטונותינו. גם אם אנחנו נזהרים בכניסה שמה כפי מידת ההלכה, גם בתוך-כך ומתוך-כך קבועה וקיימת בכל תקפה בעלותנו על כל שטח-המקום הזה, ורשותנו למציאותם זאת של הגויים שם, שאינם בשום-אופן בעלי המקום הזה.

זוהי הצהרתו של רבנו.

את הדברים האלה של הרב צבי יהודה, שאנו צריכים לשלוט בהר הבית ולקבוע את הסדרים כמו בכל המקומות בארץ ישראל, איננו שומעים מאלה שאומרים לא לעלות להר הבית.

לאחר מכן ממשלות ישראל, ובכללם גם ממשלת בגין, לא נתנו ליהודים לעלות להר הבית ואמרו "הרבנים אסרו עליכם לעלות". גם הערבים החלו לומר "אסור ליהודים לעלות" ו"אין לכם שום שייכות למקום הזה". כתוצאה מכך התרופפה אחיזתנו בהר, והערבים החלו להתנהג כבעלי הבית על המקום, ואף הדגל הישראלי הורד מהר הבית. כשהרב גורן זצ"ל פרסם את ספרו 'הר הבית', הכולל מדידות מדויקות של מחנה לווייה

21. עמוד מז.

22. ההדגשות שלנו.

ומחנה שכינה ושל האזורים שהם ספק ספיקא, כתב שהוא מפרסם את הדברים משום החרפה וחילול ה' שהערבים שולטים בהר הבית ולא צה"ל.²³

אין ספק שמאז שחרור הר הבית המציאות השתנתה. את היהודים מגבילים מאד, ואילו הערבים מתנהגים כבעלי הבית, ובנוסף גם מחרפים ומגדפים את היהודים העולים. במשך תקופות היו זריקות אבנים על הכותל, ובמשך השנים התברר עד כמה גדולה ההסתה נגד עם ישראל, שמרכזו הוא בהר הבית. זו המציאות כשהיהודים אינם שולטים בהר הבית. והלא החובה והמצווה "שלא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה" שרירה וקיימת, וכל הזמן הייתה קיימת.

עד כדי כך השליטה אינה שלנו, שכאשר יהודים עולים למקומות המותרים ופותרים את פיהם בתפילה, מיד הערבים מורים לאנשי הביטחון שלנו לדאוג לכך שהיהודים לא יניעו את השפתיים. כל זאת, כאשר באופן פורמלי השליטה בהר היא של ממשלת ישראל.

לכן בשנים האחרונות התרבו הרבנים הגדולים, ובכללם הרב גורן זצ"ל,²⁴ המתירים, מעוררים ומחזקים את העלייה להר הבית, על פי הלכות מצוות מורא מקדש. לא רק משום המעלה של תפילה קרוב למקום המקדש, אלא מתוך אמונה שבמידה מסוימת העלייה תגרום לממשלת ישראל להחיל בפועל את השליטה והריבונות במקום, כדי למנוע ביזיון וחילול ה', כאשר ההר נמצא בפועל בבעלותם של הטמאים והרשעים האלה, והם מבזים, מחרפים, מגדפים ומקללים יהודים. בינתיים המציאות המבזה והמשפילה הזאת היא חילול ה'. עם ישראל מושפל בנקודה הרגישה ביותר, במקום המקודש ביותר לעם ישראל.

---

23. וז"ל: "כעת כאשר הריבונות היהודית על הר הבית נמצאת בסכנה, הר המוריה עלול להפוך לנושא של משא ומתן בינינו לבין הערבים... לכן החלטתי לפרסם כעת את הספר, ממנו יווכחו כי קיימים אזורים נרחבים בהר הבית המותרים בכניסה לכל יהודי לפי כל הדעות, לאחר שיטבול במקוה טהרה". 'הר הבית', מהדורה שנייה, עמודים 15, 23-42, 397.

24. שבזמנו הסיר את השלט האוסר את העלייה להר הבית.

נעם – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל²⁵

על אף המצב העגום בהר הבית, עדיין ישנם רבנים רבים האוסרים את העלייה, ויש שאף מבטאים זאת במילים חריפות ביותר. לכן נחוץ להזכיר שוב את דברי רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל במאמר 'את אחי אנכי מבקש'²⁶ ביחס למחלוקת בעם ישראל. מאמר זה נכתב כחצי שנה לפני קום המדינה ופורסם בכל העיתונים, והוא התייחס למצב חמור מאד שהגיע לתגרות ידים בין יהודים, במחלוקת על דרכי המאבק לשחרור ארץ ישראל מיד השלטון הבריטי:

אל נא יחליט כל אחד מאתנו, כל מפלגה וארגון וחלק, אשר כלם הלא את טובת עמנו ותקומת ארצנו דורשים, כי רק אתו כל האמת וכל הצדק... נזכור את כוונת הצדק והאידיאליות שבכל אחד ואחד מאתנו... ונמצא את הדרך הנכונה והמתאימה לסידור היחסים שבינינו... אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם.

על אחת כמה וכמה אמורים דברים אלו על תלמידי חכמים היודעים את מאמר חכמינו "אלו ואלו דברי אלקים חיים",²⁷ "אֵת נְהַב בְּסוּפָה"²⁸. על אף חילוקי הדעות שבין חכמי ישראל לאורך כל הדורות, הם ידעו לכבד את בעל הדעה האחרת, יחד עם עמידתם על דעתם בכל התוקף.

לצערנו הנהגה זו אינה מיושמת תמיד. כואב הלב שיש רבנים הפוסלים דעתם של רבנים אחרים. הכאב גדול פי כמה כאשר הדברים מגיעים לקטרוג. יש לרומם את כבודם של ישראל שהוא כבודו של הקב"ה, ואי אפשר לשותק כאשר מופיע קטרוג על עם ישראל.

בעניין המחלוקת על הכניסה להר הבית מובאים בחוברת 'ומקדשי תראו'²⁹ דברי רבי שמעון בתוספתא ש"טומאת מקדש וקדשיו קשה מכל עברות שבתורה...", והוסיף

25. סנהדרין כד, א.

26. 'לנתיבות ישראל', א, הוצאת ישיבת בית אל, עמוד קמט.

27. עירובין יג, ב.

28. במדבר כא, יד, ועיין קידושין ל, ב.

29. עמודים לט-מ.

המחבר במילים שלו "כולל שלוש העברות החמורות: עבודה זרה, שפיכות דמים וגילוי עריות".³⁰

רבי שמעון הביא ראיה לדבריו מהפסוק ביחזקאל:

לְכֵן חִי אֲנִי נְאֻם ה' אֱלֹקִים אִם לֹא יַעַן אֶת מִקְדְּשִׁי טָמְאָת בְּכָל שְׂקוּצֵיךְ וּבְכָל תּוֹעֲבֹתֶיךָ.³¹

פסוק זה מדבר על כך ש הכניסו עבודה זרה לתוך בית המקדש, ציירו ציורי אלילים וחיות על הקירות והשתחוו להם. ממשיך הנביא ואומר "וְגַם אֲנִי אֶגְרַע וְלֹא תַחֲוֶס עֵינֵי וְגַם אֲנִי לֹא אֶחְמוֹל" על הכנסת שיקוצים ותועבות לתוך בית המקדש, כפי שמובא בדברי הרד"ק על הפסוק:

כמו שגרעת את כבודי בשומך השיקוצים, כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אנשים זרים ויעשו בך שפטים.

ומכך הסיק המחבר:

אנו רואים בחוש כיצד כבודנו הלאומי נגרע וכושר ההרתעה שלנו פוחת ואינו כפי שהיה בעבר. אויבינו שולחים נערים ונערות צעירים המנסים לפגוע בחיילינו ומשתמשים בכל הבא ליד. כאשר אנשים יראים ושלמים גורעים את כבוד המקדש ומאבדים את תחושת 'מורא המקדש' בכך שמשווים את המקדש לשאר ארץ ישראל ונוהגים בו מנהג חולין על ידי שעולים אליו על מנת 'להראות נוכחות' - אזי הקב"ה גורע את כבודנו, ואנו נעשים מזולזלים בעיני אחרים.

דהיינו, המחבר טוען שזו אינה הרשעות של הערבים הצעירים שרוצחים ודוקרים אותנו, אלא אנחנו אשמים משום שאנו גורעים את כבוד המקדש ו"משווים את המקדש לשאר ארץ ישראל ונוהגים בו מנהג חולין".

ראשית, הפסוק מדבר על הכנסת שיקוצים לבית המקדש ולא על עלייה להר הבית למקומות המותרים, בקיום כל הלכות הטהרה ומורא מקדש, ועל פי דעתם של תלמידי חכמים גדולים. וכי יעלה על דעת מישהו להשוות בין הדברים?

30. שם כא.

31. ה, יא.

שנית, איזה מנהג חולין נוהגים בו? הרי העולים לומדים את מצוות מורא מקדש ומקיימים אותה, טובלים במקווה והולכים בלי נעליים ובכבוד ראש. וכי המציאות שערכים, שהם בוודאי טמאים וחכמינו גזרו עליהם כזבים וזבות, נמצאים שם אינה חילול ה' ? זה לא נורא ? רק כשיהודים עולים בטהרה זה נורא ? אתמהה !

זאת ועוד, איך מותר לת"ח גדול להעז לומר דברים, כאילו הוא יושב במועצה האלוקית העליונה ויודע מדוע הערבים רוצחים. וכי מותר לקטרג על עם ישראל ? זה מגיע לנו ? הם מלהזכיר ! איזה כישלון של שיפוט ושל סברות. יש לבכות על כך. איך מגיעים למצב כזה, ואיך מעלים על הכתב דברים שכאלה. אכן, יש מחלוקת בין תלמידי חכמים, אך העולים להר, עושים זאת על פי דעה הלכתית של תלמידי חכמים מובהקים.

רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל היה מזכיר שוב ושוב את דברי המדרש שהקב"ה העניש את שלושת הנביאים הגדולים שקטרגו על עם ישראל. "משה אמר שמעו נא המורים³², ונאמר לו 'לכן לא תביאו את הקהל הזה'.³³ ישעיה אמר 'ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב'³⁴ מיד 'ובידו רצפה',³⁵ מהו רצפה ? אר"ש בר נחמני רצץ פה שאמרה דלטוריא על בני. אליהו אמר 'כי עזבו בריתך בני ישראל',³⁶ ומה נאמר לו 'ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך'^{37, 38} עלינו לנהוג בדרכי החכמים ש"אלו ואלו דברי אלקים חיים", ולא לחשוב שכל האמת והצדק נמצאים בצד אחד, ובוודאי שאין להאשים יהודים ברציחות של התקופה האחרונה. הדברים כואבים מאוד ומזעזעים עד עומק הנפש. זאת ועוד, יש צורך לקרוא לידידנו הרבנים הגדולים והמכובדים כולם, לנהוג על פי הדרכת חכמינו לתלמידי חכמים שבארץ ישראל - "נעם אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימין זה לזה בהלכה",³⁹ "וְהָאֵמֶת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֵּוּ".⁴⁰

32. במדבר כ, י.

33. שם יב.

34. ישעיהו ו, ה.

35. שם ו.

36. מל"א יט, י.

37. שם טז.

38. ילקוט שמעוני מל"א רמז ר"ח.

39. סנהדרין כד א.

40. זכריה ח, יט.

הרב נריה זצ"ל סיפר שבימים הראשונים לאחר מלחמת ששת הימים הגיע לכותל ופגש שם את ר' אריה לויין זצ"ל. הרב נריה הביע את התפעלותו על הניסים הגדולים והחסדים שעשה לנו הקב"ה: שחרר את חלקי ארץ ישראל, את ירושלים, הר הבית והכותל, ובתוך דבריו אמר: "איזה חסדים גדולים, ואנחנו כלל לא ראויים לכך". השיב לו ר' אריה לויין בחריפות: "איך אתה מדבר כך? איך אתה אומר שאיננו ראויים? אתה יכול לומר על עצמך שאינך ראוי, אבל לומר על עם ישראל שהוא אינו ראוי? אם הקב"ה עשה כך, סימן שעם ישראל ראוי". עם ישראל תמיד ראוי.

צריך להבין ולדעת שכל מה שעושה הקב"ה לישראל הוא חלק מצעדי הגאולה. עוד לא הגענו לגאולה השלמה. לצערנו בית המקדש אינו בנוי, ואין לנו אפשרות של עבודת ה' בצורה הנעלה ביותר. אלו הם שיקולים של הקב"ה, ובוודאי יש לעם ישראל עוד הרבה מה לעשות, לתקן את מעשיו ולהתעלות. על כולנו מוטל להתקדש, להתעלות באמונה, ביראת ה', במצוות ובתפילות. אנו חייבים להתאמץ בזה.

מורא מקדש

בכדי לברר את מהותה של מצוות מורא מקדש, נביא את דבריו של הגאון הרב נחום אליעזר רבינוביץ' שליט"א, ראש ישיבת מעלה אדומים.⁴¹ בתחילה הוא מביא את דברי הרמב"ם מהלכות בית הבחירה:

מצות עשה ליראה מן המקדש שנאמר ומקדשי תיראו... ואיזו היא יראתו? שלא יכנס אדם להר הבית במקלו או במנעל שברגליו... או באבק שעל רגליו... ולא יכנס לו אלא לדבר מצוה... יוצאין מן המקדש כמו שפוסע אחר תפלה לאחוריו - כל זה ליראה מן המקדש.

וכותב הרב רבינוביץ':

לכאורה היה מקום לחשוב שמצוות יראה, אע"פ שהיא מצוות עשה מתקיימת בשב ואל תעשה. כלומר, מי שאינו מתקרב למקדש כלל ואינו נמצא בסביבתו ודאי שאינו פורץ שום גדר ובכך קיים מצוה זו. אבל אין לפרש כך, מצות יראה

41. מובא בחוברת 'לשכנו תדרשו ובאת שמה', עמודים 27-28, הערה 10.

היא מצווה חיובית המתקיימת בקום ועשה⁴² (וכעניין מצות יראה לגבי הורים וכן לגבי השי"ת). כלומר, רק מי שנתקרב למקום המקדש ונכנס עד למקום שמותר להיכנס ונוזהר שלא לפרוץ הגבולות ומקפיד על ההלכות המוזכרות במצות 'יראה', כגון: מסיר נעליו לפני הכניסה... והוא הדין למי שטובל לקראת עלייתו. בכך מקיים את מצות העשה של יראה.

גם רבנו הרב מרדכי אליהו זצ"ל כתב⁴³:

הצעתי היא לבנות בית כנסת... בשטח שמותר להיכנס אליו והכניסה והיציאה תהיה מבוקרת שאין אפשרות ללכת יותר ממקום המותר, ובזה אנו לא גורמים לאחרים לדרוך על מקום אדמת הקודש.

באותה תקופה הסכים הרב אליהו להיות נשיא של תנועת 'אל הר המור' שהוקמה ע"י ר' יואל אליצור נ"י ועודדה עליית יהודים להר הבית למקומות המותרים. זוהי המציאות וזהו תיאור הדעות השונות במחלוקת זו.

ויהי רצון שהקב"ה יכוון אותנו בדרך הנכונה לקדושה ולטהרה, יסיר את חילול ה' הגדול של הטמאים הרשעים המטמאים את הר הבית, ויביא לידי כך שיהודים קדושים וטהורים יוכלו להתפלל במקום קרוב לבית המקדש, עד שהקב"ה ישלים את גאולתנו ויבנה את בית מקדשנו, ונוכל לעבדו בלבב שלם כימי עולם וכשנים קדמוניות.

42. ההדגשות במקור.

43. 'תחומין' ג, עמוד 423, וראה גם בספר 'קומו ונעלה' בהוצאת מכון צמ"ת, עמוד 169.

שאלות ותשובות בעניין עלייה הר הבית

שאלה: כיצד יש להתייחס למתנגדים לעלייה להר הבית בטענה שככל שנהיה רחוקים יותר ממקום הקודש כך נתקרב אליו?

תשובה: הסמכות לקבוע דברים אלה היא רק ממקורות ההלכה. יש הלכות מעשיות הנוגעות למקומות שמהם צריכים להתרחק על פי ההלכה. אנחנו טמאי מתים ואין לנו אפר פרה אדומה, ורק באמצעותו אפשר להיטהר מטומאת מת. לכן אין לנו יכולת להתקרב כלל למחנה שכינה, ואנו אף משתדלים להתרחק ממחנה לווייה על אף שמותר להיכנס אליו לאחר טבילה וחליצת נעליים. גם מורנו ורבנו הרב צבי יהודה זצ"ל, בדבריו שבעל פה ושבכתב, תמיד הוסיף את המילים "על פי ההלכה". לכן הגאון הרב דוב ליאור שליט"א תמיד מדגיש שרק ההלכות מכוונות את דרכנו בכלל, ובהר הבית בפרט. אם אדם מחליט שאנו לא במדרגה הזו ואיננו ראויים לכך, נענה שיש הלכות ויש מצוות ישוב ארץ ישראל שהיא מצווה ברורה "שלא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה".

יש לזכור שכאשר הרב זצ"ל כתב על עניין העלייה להר הבית, המציאות הייתה שלא אפשרו אפילו להתקרב לשם. באגרת ששלח הרב אל משלחת יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות מאנגליה, שהבריטים תכננו לערוך להם ביקור בהר הבית, הזהיר אותם הרב שלא להיכנס למקום המקדש, כדי לא לפגוע בקדושתו. אותם יהודים לא ידעו מהי קדושת מחנה שכינה ומחנה לווייה. הנימוק שכותב הרב לזהירות היתרה מלעלות להר הבית הוא הלכתי ולא אמוני:

להיזהר מלדרוך על המקום הקדוש יותר מהגבול המסומן שאנו מותרים לדרוך

עליו על פי משפט התורה.⁴⁴

על אף שבהסכמי שביתת הנשק בתש"ח היה מותר ליהודים לעלות להר הבית, רק בעקבות מלחמת ששת הימים, לאחר תשע עשרה שנה של עצמאות ישראל, יכולנו לחזור להר הבית, כאשר אנחנו הריבון ובידינו לקבוע. לצערנו ממשלת ישראל הורידה

מיד את הדגל מהר הבית וממערת המכפלה, אך ב"ה שבנו למערת המכפלה. חבל שהיינו צריכים לעבור את הייסורים הללו.

הגמרא מונה כמה תקנות שתיקנו חז"ל כדי שזכור את בית המקדש:

ומנלן דעבדינן זכר למקדש דאמר קרא... 'ציון היא דורש אין לה' מכלל דבעיא דרישה.⁴⁵

דרישת ציון צריכה להיות כמו הצפייה לישועה ולבניין בית המקדש, כפי שמביא הרמח"ל במסילת ישרים⁴⁶ את דברי התנא דבי אליהו על החסידים הרוצים בהתרבות כבוד שמים:

כל חכם מישראל שיש בו דבר תורה לאמתו ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודן של ישראל כל ימיו ומתאוה ומצר לכבוד ירושלים ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב ולכנוס גלויות זוכה לרוח הקודש בדבריו.

אין צורך להזכיר שוב את הדברים שהבאנו לעיל על החשיבות של התפילות, העוברות כולן דרך מקום המקדש. עיקר פעולתנו היא למנוע את החרפה שעדיין קיימת, שיהודי אינו יכול להניע את שפתיו בהר הבית, כאשר רשמית אנחנו הריבון בהר הבית. עלינו לפעול לפחות לחיזוק אחיזתנו בהר כמו בכל ארץ ישראל, כדברי רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל.

שאלה: האם זה אומר שרק לחיילים מותר לעלות להר?

תשובה: כך אמר הרב צבי יהודה בזמנו, אך בינתיים השתנו כמה דברים.

שאלה: הרב צבי יהודה לא ראה את הספר של הרב גורן?

תשובה: הספר של הרב גורן פורסם רק לאחר מותו.⁴⁷ בהקדמתו הוא כותב שהחליט לפרסם את הדברים משום שהוא רואה את הנעשה בהר הבית ואת ההשתלטות הערבית עליו. צריך לדעת שמרכז ההסתה לביצוע פיגועים הוא שם, והדרך היחידה למנוע זאת היא כמו בכל מרחבי ארץ ישראל. כמו שעלינו להתיישב בכל ארץ ישראל ולחיות בה

45. ראש השנה ל, א.

46. פרק יט.

47. 'הר הבית', מהדורה שנייה, עמוד 15: "הספר הזה הוכן על ידי מיד לאחר מלחמת ששת הימים, אבל היה כמוס עמדי עשרים ושש שנה".

חיים של טהרה וקדושה, ובכך להגן על עם ישראל ולהבטיח את החיים, כך יהודים צריכים להמשיך להיות בהר הבית כדי שצה"ל יהיה שם. כמוכן, על פי הגבולות המדויקים, שגם מהם מרחיקים ממקומות שהם ספק ספקא מחנה שכינה.

לאחר מלחמת ששת הימים הרבנות הראשית סברה שאם היא תאסור את העלייה להר הבית, לא יכנסו יהודים למקומות האסורים. אולם בפועל, יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות ואינם מקבלים פסקי הלכה מרבנים, ובמיוחד תיירים, אינם נזהרים ועולים לכל שטחי ההר, גם למקומות האסורים על פי ההלכה. לכן איסור הרבנות הראשית לא הועיל למניעת כניסת יהודים למקומות האסורים. אולי דווקא אם יאמרו שיש מקומות המותרים לעלייה על פי ההלכה ויש מקומות האסורים, גם חלק מהיהודים שאינם מקפידים על מצוות, יזהרו מלהכנס למקומות האסורים.

לפני כמה שנים התירו הרבנים הראשיים לקבוצת חברי כנסת לעלות לכל שטח הר הבית, משום שהיו ידיעות שהערבים החלו להרוס כל זכר של שרידי בית המקדש. ההחלטה הייתה מהירה. בבוקר החליטה ועדת הפנים שבאותו יום בצהריים עלינו לעלות. אולם לא היה פשוט למצוא בירושלים מקווה לגברים הפתוח בשעות אלו. רפול (רפאל איתן) שמע שאני לא יכול לעלות בלי לטבול, ומיד אמר לי "תגיד לי לאיפה לקחת אותך, אקח אותך לכל מקום". כך נסענו למקווה בירושלים שהיה פתוח, טבלנו ועלינו. חברי הכנסת הדתיים שעלו להר, הלכו רק במקומות המותרים ולא בכל מקום. חברנו פרופסור יובל נאמן ז"ל, יהודי שאינו דתי, היה בשנת אבל על אביו. אמרתי לו שמיד לאחר שניכנס בשער הר הבית, אומר פרק תהלים ולאחר מכן הוא יאמר קדיש, וכך עשינו. הערבים יצאו מכליהם ולא יכלו לסבול זאת. כמוכן שהמשטרה והצבא נגשו אלינו ואמרו לנו לסיים, משום שהם פחדו לשלומנו. כך למדו יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות מהו מורא מקדש. הדרך לחנך את העם היא דרך האמת של ההלכה, וכמוכן צריך לדעת איך. קודם כל צריך להסיר את חילול ה' שקיים, לצערנו, גם בכך שמונעים מאתנו להתפלל שם.

אולם זו רק סיבה נוספת ולא העיקרית. הסיבה העיקרית היא מצוות יישוב ארץ ישראל והצורך לשלוט בהר, כפי שעמד על כך רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל. שליטה זה צה"ל, במצבו הטבעי כפי שהוא שולט בכל מרחבי ארץ ישראל.

אף אחד לא יכול לומר בביטחון מה היה אומר הרב צבי יהודה היום. גם אנחנו אומרים רק סברה, שכך הוא היה אומר אילו היה חי במציאות הזו של החרפה והבושה, במיוחד כשמתרחקים אפילו ממקומות שהם ספק מחנה לווייה. הרבה רבנים הכריעו כך, ובהם הגאון הרב נחום רבינוביץ' שליט"א והגאון הרב דוב ליאור שליט"א, מגדולי פוסקי הדור. אמנם יש רבנים שאינם סבורים כך ויש חילוקי דעות, אבל בוודאי אף אחד לא יכול לומר שרבנים אלה העולים להר הבית פוגעים בקדושת המקום. חלילה! הם מקיימים את כל המצוות השייכות לעלייה למקומות המותרים ובזה מתקיימת מצוות מורא מקדש. הסברה של כמה רבנים בדורנו שככל שיתרחקו יותר יתקרבו יותר - תמוהה.

וזהב הארץ ההיא טוב למרכזיותה של ארץ ישראל ותורתה הרב נועם ולדמן

- מקומנו בתהליך הגאולה
- תורת ישראל, עם ישראל וארץ ישראל
- הכרחיותה של ארץ ישראל לקיום התורה
- תורת ארץ ישראל היא סס חיים לדור הגאולה
- הבנת התהליך הרוחני בדורנו
- קשר הפרט והכלל בארץ ישראל

מקומנו בתהליך הגאולה

זכינו בדורנו, דור הגאולה והתחיה, לשוב אל ארץ ישראל ולחזות בתקומת מדינת ישראל. ראשית התהליך הובל בידי אנשים ששם שמים לא היה שגור בפיהם. ומשמים נשלחה לנו ע"י ריבונו של עולם נשמתו הגדולה של מרן הרב קוק זצ"ל, להאיר את עינינו ולראות את עומק התהליך האלוקי הזה. להבין את משמעותה העמוקה של ארץ ישראל והכרח ההתיישבות בה בכדי להגשים את ייעודה של אומתנו הקדושה.

בהמשך התהליך זכינו להקמת מדינת ישראל, ולאחר מכן לשחרור מרחבי יהודה ושומרון, לב הארץ, וירושלים עיר קודשנו. באותם ימים עם ישראל כולו היה בהתרוממות כללית, ותחושת שייכות עמוקה ופשוטה לארץ הזו פיעמה בלב כולם. בעקבות מלחמת ששת הימים, ועוד יותר לאחר מלחמת יו"כ, עלינו קומה בעצמת החיבור לארץ ישראל מתוך הרחבת ההתיישבות היהודית בירושלים, חברון ושאר מרחבי יהודה ושומרון. כאשר הפעם הובלת התהליך הייתה ע"י אנשי תורה שינקו מתורתו הגדולה של מרן הראי"ה זצ"ל מפי בנו רבנו הרצי"ה זצ"ל.

ומתוך התרחבות והתעמקות אחיזתנו במרחבי ארצנו גדלה והתרחבה גם קומתנו התורנית, החלה פריחה גדולה בהקמת עשרות מוסדות תורה מלאים באלפי תלמידים עמלים בתורה, מתוך חיבור לארץ ישראל ולתהליך הגאולה.

בשנים האחרונות קמה תנועה רחבה, פוסט מודרנית, הדוגלת בהעמדת ערך הפרט וחרותו במרכז. מבחינה עמוקה יותר החלה פריחה של תורות העוסקות בפיתוח מודעות עצמית וחיפוש אחר הגשמה עצמית, אישית. אפילו בצה"ל כאשר באים לגייס חיילים ליחידות מובחרות, כבר לא מדברים רק על ערך התרומה לכלל, אלא מדגישים מאד את ערך ההגשמה האישית. תנועה זו השפיעה גם על הציבור הציוני דתי והביאה עמה בין השאר גם תופעות שהן חיוביות לכשלעצמן, כגון התרחבות לימוד החסידות העוסקת בעולמו הפנימי של היהודי בעבודת ה', וכן העצמת ערכים חברתיים, כעזרה לזולת ודאגה לזכויות הפרט באשר הוא. אולם מאידך גיסא, לימוד ספר 'אורות' של מרן הרב קוק זצ"ל העוסק בענייני כלל ישראל, ארץ ישראל ובירוור תהליך הגאולה, התמעט לטובת עיסוק בספרי ר' נחמן או בספרי הרב האחרים העוסקים יותר בעבודת ה' הפרטית.

נחזור ונדגיש, תופעה זו אינה שלילית, אך בכדי שהיא תהיה שלמה עלינו לחברה לקומה הבסיסית שקדמה לה, קומת הכלל. ערכו של הפרט ויכולתו לבוא לידי ביטוי אינם עומדים בסתירה לערך הכלל. להפך, הפרט יונק את כוחו ומקבל עצמה יתרה מהכלל. מאידך, כאשר כל פרט ופרט מגלה את כוחו, הרי הוא מעשיר את הכלל כולו. אי אפשר להבין את הקשר הזה בין הפרט והכלל אלא מתוך חיבור עמוק לארץ ישראל והרחבת ההתיישבות בה, כמו שנבאר בעז"ה.

תורת ישראל, עם ישראל וארץ ישראל

הרצ"ה מאריך לבאר¹ את הקשר שבין התורה, העם והארץ, ומביא בתחילה את דברי ר' יצחק במדרש²:

1. 'לנתיבות ישראל' במאמר 'התורה והארץ'.

2. תנחומא בראשית יא.

אמר ר' יצחק לא היה צריך לכתוב את התורה אלא מהחדש הזה לכם, ולמה כתב מבראשית, להודיע כח גבורתו, שנאמר כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים.

והוסיף רש"י³:

שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהן ונתנה לנו.

ומבאר הרצ"ה שר' יצחק מלמד אותנו שלושה יסודות:

יסוד ראשון - התורה איננה מופשטת, אלא עיקרה הוא הדרכה אלוקית מעשית, המופיעה בחיים של מצוות המשפיעות ומכוונות את חיי היום יום שלנו.

יסוד שני - התורה לא ניתנה לאדם פרטי כלשהו, ואפילו לא לצדיקים עליונים. התורה ניתנה לעם ישראל ככלל, "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב",⁴ "כל מצוה שנאמרה - לישראל נאמרה".⁵ לכן המצווה הראשונה שבה מצטווים ישראל היא מצוות קידוש החודש המסורה לעם ישראל כעם, כדברי הרמב"ם⁶:

שצונו יתברך לקדש חודשים ולחשב חדשים ושנים, והוא אמרו יתעלה החדש הזה לכם ראש חודשים. ובא הפירוש עדות זו תהא מסורה לכם, כלומר שמצוה זו אינה מסורה לכל איש ואיש כמו שבת בראשית שכל איש ימנה ששה ימים וישבות בשביעי עד כשיתראה לכל איש ואיש הלבנה שיקבע היום ההוא ראש חודש... אבל מצוה זו לא יעשה אותה לעולם זולת בית דין הגדול לבד, ובארץ ישראל לבד.

הרי שמצווה זו אינה מתייחסת אל כל פרט ופרט, אלא מוטלת על עם ישראל כגוף כללי לאומי. רק ב"ד הגדול המאחד את כלל האומה רשאי לקדש את החודש.

3. בראשית א, א.

4. דברים לג, ד.

5. סנהדרין נט, א.

6. ספר המצוות, מצוות עשה קנג.

והיסוד השלישי - כל מגמת התורה בסיפור מעשה הבריאה הוא אך ורק בכדי לברר בצורה החלטית שאינה ניתנת לערעור, שארץ ישראל ניתנה לעם ישראל מאת הבורא. עוד לפני שהתורה מתחילה בכירור בניין עם ישראל ע"י סיפור מעשי האבות, היא מבררת את ערכה של הארץ ואת שייכותה של האומה אליה.

רבי יצחק מלמדנו שא"א לגשת לבנייתו של עם ישראל אלא מתוך הבנת ערכה של ארץ ישראל והחיבור אליה, כדברי הזוהר הקדוש⁷ על הפסוק "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ" - "עמה אקרון אחד ולא אינון בלחודייהו". דהיינו, עם ישראל אינו מסוגל להופיע בתכונתו הכללית כעם אלא בארץ ישראל. לעומת זאת בחו"ל מתבטלת הופעת צורתו הכללית, כדברי המן לאחשוורוש: "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד"⁸. אמנם בפנימיותו הוא עם אחד, אך עתה בגלות הוא אינו מסוגל להתגלות כעם אחד אלא כמפוזר ומפורד, כל פרט ופרט לעצמו.

מתוך שלושת היסודות הללו מתברר לנו שארץ ישראל, עם ישראל ותורת ישראל אינם שלושה ערכים חשובים מקבילים, אלא הם חטיבה שלמה אחת. אין התורה יכולה להינתן ולהתקיים אלא ע"י הופעת עם ישראל בעולם, ואין ישראל מסוגלים להופיע כעם אלא בהיותם בארץ ישראל, כדברי המדרש⁹:

מדד הקב"ה את כל האומות ולא מצא אומה ראויה לקבל את התורה אלא ישראל, מדד הקב"ה כל הארצות ולא מצא ארץ ראויה לינתן לישראל אלא ארץ ישראל.

ובהבלטה גדולה מבארים זאת חז"ל בגמרא¹⁰:

אמר רב אדא ברבי חנינא, אילמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, מפני שערכה של ארץ ישראל הוא.

ממש כאותו הכרח שיש בנתינת התורה לישראל שאין העולם היה יכול להתקיים בלעדיה "אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו

7. זוהר ויקרא צג, ב.

8. אסתר ג, ח.

9. ויקרא רבה פרשה יג.

10. נדרים כב, ב.

ובוהו"¹¹, כך מוכרחים ישראל לקבל את ארץ ישראל. לכן מוכרחים ישראל לקבל את ספר יהושע, מפני שערכה של ארץ ישראל הוא, ואין קיום לעם ישראל, וממילא לעולם, בלעדיה.

הכרחיותה של ארץ ישראל לקיום התורה

מוסיף הרצי"ה לבאר שהתורה והארץ יחד מגלים את תוכן חייה של האומה הישראלית. התורה מבטאת את תוכן רוחה הפנימי של האומה, מציבה את האידיאלים והמגמות הרוחניות שלה ואת הדרך המעשית להופעתם ע"י מצוותיה של תורה, והארץ היא המקום המוכשר להופעת האומה כעם אחד. רק ארץ שההשגחה האלוקית מתגלית בה בצורה תמידית וישירה היא המתאימה לגלות את עם ה', "ארץ אשר ה' אלוקיך דורש אותה תמיד, עיני ה' אלוקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה"¹².

נמצא שכאשר ישראל גולים מארץ ישראל, אין לך ביטול תורה גדול מזה.¹³ לא רק מחמת ביטול כל המצוות התלויות בארץ, אלא גם מחמת הירידה בקיום שאר המצוות, שהרי תלמידי חכמים היושבים ועוסקים בתורה בחו"ל אינם יכולים לגלות את אישיותם התורנית במלוא עוצמתה בהיותם מנותקים ממקומם הטבעי, ממקום שייכותם הלאומית. לכן אומרים חז"ל שתלמידי חכמים שבבבל אינם בני מקומם.¹⁴ ומכיוון שאין הם מסוגלים לגלות את אישיותם אין תורתם יכולה להופיע במלוא עוצמתה.

מתוך כך נוכל להבין את דברי חז"ל בספרי¹⁵:

אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחו"ל היו מצוינים במצות, שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו וחזרה בבית אביה, אמר הוי מקושטת בתכשיטיך, שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים, הוא שירמיהו אומר (לא, כ) 'הציבי לך ציונים', אלו המצוות שישראל מצוינים בהן, שימי לך תמורות זה חורבן בית המקדש, וכן הוא אומר 'אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני'.

11. שבת פח, א.

12. דברים יא, יב.

13. תגיגה ה, ב.

14. שבת קמה, ב.

15. דברים יא, יח.

התורה לא ניתנה אלא לעם ישראל כעם, וכל עניינה הוא לגלות את תוכן נשמתם. ומכיוון שאין הם באים לכדי הופעת לאומיותם בהיותם בגלות, ממילא אין ערך לקיומה של תורה. אלא שאע"פ כן היא משמרת את ערכם הרוחני והתורני שלא תשתכח עד עת שיבתם לארצם. אז יבואו לגלות את ערכם הלאומי והכללי בבוא עת הגאולה.

תורת ארץ ישראל היא סם חיים לדור הגאולה

מתוך הבנת הכרחיותה של ארץ ישראל לקיומה של התורה ועם ישראל, יש לבאר אין תורת ארץ ישראל יכולה להשפיע על דורנו ולהביא לגילוי כל כוחותיו.

הרב מבאר¹⁶ את מעלותיה של תורת ארץ ישראל, לא רק במימד הלאומי, אלא גם במימד האישי. אין כתורת ארץ ישראל לבנות את אישיותו של האדם ולהחיות את כל כוחותיו בצורה שלמה. עוד מבאר הרב מדוע רק תורת ארץ ישראל בכוחה לרפא את מחלות הדור, בין ברובד הלאומי ובין ברמה האישית¹⁷:

בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה תורת ארץ ישראל, וביותר אנו צריכים לזה בדורנו, דור הנבילה והתחיה, בן הזמן של האפלה-והאורה, היאוש והגבורה.

הרב מטיב לאפיין את דורנו המיוחד, דור הגאולה, על מעלותיו ועל חסרונותיו. מחד גיסא, דורנו ניחן בכוחות של צמיחה ופריחה המתבטאים ביצירה האדירה של הקמת מדינת ישראל על כל מערכותיה המדיניות, הצבאיים והכלכליים. דור שבתקופה קצרה מצליח להקים מעצמה בסדר גודל עולמי בתחום הצבאי והכלכלי, ודאי שהוא מלא בכוחות צמיחה רבים. מאידך גיסא, דורנו חווה נבילה בפריקת עול של רבים מבני עמנו שחשו שהתורה היא דבר יבש וחסר חיות. גם בשנים אלו, עשרות שנים לאחר היצירה האדירה של הקמת מדינת ישראל, רואים אנו בחוש שיש בנשמות הדור כוחות יצירה אדירים המתבטאים בחדשנות בעולם הטכנולוגיה המפואר שמדינת ישראל מובילה בו, ביצירות תרבותיות עשירות, שאמנם יונקות מעולם של חול וריק, אך מבטאות כוחות יצירה גדולים החבויים בעומק הנשמה. במקביל יש נבילה של ערכים יהודיים שהיו ברורים לאורך כל השנים ועתה עומדים במבחן, כערכי המשפחה היהודית ועוד.

16. אורות התורה פרק יג.

17. שם פסקה ב.

בזמן הזה אנו מיטלטלים בין מחשכים גדולים דוגמת השואה האיומה שבה הופיע הקב"ה כאל מסתתר, ובין גילוי האור האלוקי בתקומת מדינת ישראל ושחרור מרחבי ארצנו באופן פלאי כמלחמת ששת הימים. גם בשנים האחרונות ממש אנו מיטלטלים בין ימים מלאי אור והתרוממות בגילוי גבורתם ואחדותם של ישראל כמו שחווינו בזמן מבצע 'שובו אחים' ו'צוק איתן', ובין ימים אלו שבהם ההנהגה מבולבלת ומחפשת את דרכה בחושך ואינה מצליחה להתמודד עם טרור של יחידים האוחזים סכין בידם. ברמה האישית א"א שלא לראות את ריבוי אור התורה המתפשט בכל מקום, בבתי המדרש מתרבים ובשיעורי תורה רבים המתקיימים בכל אתר ופונים לכל שדרות העם, ומאידיך גיסא קיים גם חיפוש רוחני גדול המנסה למצוא את תרופתו בטומאה, בתורות המזרח.

במאה השנים האחרונות עמנו מיטלטל בין ייאוש המסתנן לחלקים מסוימים בעם המתקשים לראות את האור, בכל תקופה ותקופה עם הקשיים המיוחדים שלה, ובין גלויי גבורה אדירים המתגלים לאורך כל שנות גאולתנו, במיוחד בחודשים האחרונים שבהם מתגלה הגבורה בכל שדרות עמך בית ישראל.

כאשר פוגשים את התופעות האלה בערבוביה, נכילה ופריחה, אפלה ואורה, ייאוש וגבורה, אנו עלולים להתבלבל ביחס לדור זה, איך עלינו לגשת אליו ולרומם אותו.

ממשיך הרב ואומר:

בשבילו צריכים אנו לסם חיים - דוקא מתורת ארץ ישראל. אנו צריכים להראות לו את האמת והבהירות שיש באוצרנו האלהי, בדעותיה והגיונותיה של תורת אמת, ואת היפה והנשגב, הנעם וההוד שיש במצות המעשיות ובתיאור הליכות החיים כולם שעל פיה ובתוכה, כמה היא תורת אמת ותורת חיים גם יחד.

שורש הבלבולים נובע מהנתק שנוצר בגלות בין התורה והחיים. זהו נתק בין היכולת לחיות את האמת בטהרתה ובין היכולת להופיעה בחיים המעשיים בחיי היום יום, עד שנוצר מצב שבכדי להיטהר ולהתקדש צריך להתנתק מחיי המעשה. ומי שנמצא בחיי המעשה אינו מחובר דיו לעולם של תורה וקדושה, ואז כל מצוותיה המעשיות וכל פרטי ההלכה, שהם הלבוש החומרי והמעשי של עולם הקודש, הופכים לגוף בלי נשמה ובלי חיים, ולכן הם נמאסים, ונוצרת התפיסה כאילו התורה מנוגדת לחיים, ומי הוא זה שאינו רוצה בחיים. לכן החלה תנועה של עזיבת עול תורה ומצוות.

לכן עלינו להעמיק בפנימיותה של תורה ולחשוף את עומק ההיגיון האלוקי השרוי בקרבה. להראות כמה בהירות ואור משרה התורה על החיים כולם. לראות את היופי והרוממות המצויים בתורה, כיצד היא מרוממת את האדם מעל השקיעה בחיי החומר, איך התורה עם כל רוממותה אינה מנתקת את האדם מהחיים המעשיים ואינה ממאסה אותם, אלא מרוממת את החיים ע"י הדרכת מצוותיה המעשיות, המתפרטות בפרטי הלכות ומחדירות את כל עומק וגודל הקדושה שיש בתורת אמת בחיי המעשה על כל מרחביהם.

ואומר הרב, שבכדי לגלות את כל זה צריך להיפגש עם עומקה של תורה: **"לזה צריכים אנחנו לטעום ולהטעים טעמה של תורה מעומקה ויסודה"**, וזה אפשרי רק בארץ ישראל: **"וזה לא אפשר לחוש, להשיג ולהרגיש כי אם בארץ ישראל"**. ללמוד ולהעמיק בפנימיותה של תורה אפשר גם בגלות (וצדיקים יחידים מסוגלים גם לחיות את אותו העומק מתוך קישור נשמתם לקדושתה של ארץ ישראל¹⁸), אבל לחוש, להשיג ולהרגיש את הקשר המיוחד הזה בין עומקה של תורה המרוממת את האדם לשמי מרומים ובין חיי היום יום, שהבנה זו תחדור למעמקי הנפש בתחושה וברגש עמוק, א"א אלא בארץ ישראל.

רק באדמת הקודש שכל רגב ורגב נושא קדושה, רק בארץ שיש לה נשמה וחיות כמו שנראה במצוות השמיטה שבה לא רק האדם שוכת אלא גם הארץ עצמה שוכתת, כמבואר בפרשת בהר "ושבתה הארץ שבת לה"¹⁹, ובה ההשגחה האלוקית גלויה וישירה עד כדי כך שהארץ נותנת את יכולה לפי חוקי התורה כדבר ה' בפרשת והיה אם שמוע: "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וכו' ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש"²⁰. רק כאן על אדמת קודש זו התורה הופכת לדבר חי זורם בתוך החיים, עד כדי האפשרות לחוש ולהרגיש פועל ממש איך כל העומק מתחבר בצורה טבעית עם החיים הפשוטים.

18. אורות ארץ ישראל פסקה ד: "אומנם לפי גודל התשוקה והקשור של האדם לארץ ישראל, הרי רעיונותיו מזדככים מיסוד אוריא דארץ ישראל החופף על כל מי שמצפה לראותה".

19. ויקרא כה, ב.

20. דברים יא, יד.

לכן בארץ ישראל כל עבודת בניין הופכת למצווה, כדברי החתם סופר²¹ על מחלוקת ר' ישמעאל ורשב"י. ר' ישמעאל סבר שאע"פ שנאמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפניך"²² צריך אדם לחרוש בזמן חרישה ולזרוע בשעת זריעה, שנאמר "ואספת דגנך".²³ רשב"י סבר דזה דווקא בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, אך לכתחילה ראוי לאדם לעסוק רק בתורה. וביאר החת"ס, שדברי רשב"י לא נאמרו אלא בחו"ל שאין ערך עצמי לעבודת אדמתה, אך בארץ ישראל שיש ערך ומצווה ביישובה ודאי מודה רשב"י לר' ישמעאל. ולא רק עבודת האדמה, אלא אפילו לשאר אומנויות העוסקות ביישובו של עולם יש ערך עצמי בארץ ישראל. נמצא שכל החיים החומריים, חיי היום יום, מקבלים גדר של מצווה ומתרוממים לקדושה בארץ ישראל.

לכן בארץ ישראל ניתן לחוש את החיבור בין הגוף לנשמה, וציווי התורה יוצאים מידי יבשותם ומקבלים מימד עמוק של גילוי הקדושה בחיים. באופן יותר רחב, כאן בארץ ישראל שמתגלה הקדושה בחומר, יכול כל יהודי להביא לידי ביטוי את כל כוחות הנפש שלו בהתאמה ובהשלמה בין הנשמה והגוף, בין החוץ לפנים, מבלי לחשוש לשקיעה בחומר מצד אחד, ולהתנתקות מהחיים מצד שני. זה יביא לבשורה גדולה בעולם המחפש משמעות לחייו, ויסלק את כל המחשכים והצללים. ותחת הייאוש מהחיים תימצא תקווה גדולה וערך עמוק לחיים של האומה בכלל ושל כל יחיד בפרט.

הבנת התהליך הרוחני בדורנו

על כן, בדורנו שזכה לחזור לארץ ישראל, התעוררו כל כוחות החיים שהיו רדומים באלפיים שנות גלות, ואנו מוצאים דחף אדיר להביאם לידי גילוי בספרות, בשירה ובאומנות, בחקלאות ובתעשייה ובכל תחומי החיים, שהפכו לא רק למקור פרנסה אלא למקום שבו מתגלים כוחות יצירה מופלאים. בתחילת התהליך התלווה להתעוררות זו נטישה של עולם התורה והמצוות מתוך התפיסה הגלותית שכביכול התורה אינה קשורה לחיים והיא מצומצמת לד' אמות של הלכה. מעבר לכך מבאר הרב²⁴ שמרידה זו הייתה

21. סוכה לו, א, ד"ה דומה לכושי.

22. יהושע א, ח.

23. דברים יא, יד.

24. אורות התחיה פיסקה מד.

מוכרחת בכדי להוליד מחדש את עולם החומר שהיה רדום באומה בשנות גלותה, בצורה חזקה. לעומת זאת בשנים האחרונות אנו עדים לתהליך הפוך של חיפוש רוחני גדול.

הרב כבר צפה תהליך זה:

מקובלים אנו שמרידה רוחנית תהיה בארץ ישראל, בפרק שהתחלת תחית האומה תעורר לבוא.

ומה מקור מרידה רוחנית זו, ולאן היא שואפת:

השלוחה הגשמית שתבא לחלק מהאומה, אשר ידמו שכבר באו למטרתם כולה, תקטין את הנשמה, ויבואו ימים אשר יאמר אין בהם חפץ.

כל זמן שכל הכוחות היו מופנים לבניית הצד החומרי של האומה ולהשבת כוחותיה הרדומים לתחיה, מצאו כולם את סיפוקם הנפשי מעצם היצירה והבניין של הקומה החומרית שהייתה רדומה אלפיים שנה. אולם לאחר שהבניין כבר יציב ואיתן, אין הנפש מתמלאת בקומה החומרית בלבד, והיא מרגישה שכל המציאות הזו מקטינה את הנפש ואינה נותנת ביטוי לעומק הנשמה. ואז:

השאיפה לאידיאלים נישאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע.

כל אחד מתכנס בעצמו ובפרטיותו, וערכי הפרט גוברים על ערכי הכלל. וערכי יסוד שהיו פשוטים וברורים, מתפוררים תחת דגל האידאל החדש של 'חופש הפרט'. אשר תחתיו מוצאים הכשר לכל הנטיות והיצרים המעוותים. אולם כל זה אינו אלא שלב בתהליך שיוביל למהפכה רוחנית:

עד אשר יבא סער ויהפוך מהפכה, ויראה אז בעליל כי חוסן ישראל הוא בקודש עולמים, באור השם ובתורתו, בחשק האורה הרוחנית, שהיא הגבורה הגמורה המנצחת את כל העולמים וכל כחותיהם.

מתוך ירידת הרוח והשקיעה בחומריות מתעורר צימאון אדיר לרוח גדולה שתחיה את החיים החומריים. צימאון זה יכול למצוא את פתרונו רק מתוך חיבור לתורת ארץ ישראל המביאה את האוצר הרוחני הנמצא בפנימיות התורה לידי גילוי בכל מרחבי החיים.

על כן האתגר העומד לפתחנו הוא לגלות כיצד כוחות אלו יונקים מתוך הקודש, ואיך החיבור לתורה ולמצוות אינו מגביל אותם, אלא להפך, מעצים את כוחם כאשר הם

מתחברים לממד הרוחני של החיים, בעוד כאשר כוחות היצירה מנותקים משורש החיים אין בכוחם לתת מענה לצימאון הרוחני של הנשמה.

לכן אין די בתורת החסידות, עם כל גודלה ועומקה, לגילוי האוצר הרוחני הפנימי של התורה והמצוות. עלינו להתחבר בעומק ובפועל לארץ ישראל ולתורתה המחברת את האוצר הרוחני הזה עם כל כוחות היצירה המתגלים בחיי המעשה. רק אז תושלם המהפכה הרוחנית ויתגלה איך הקודש הוא המנצח על כל העולמים וכוחותיהם, כמו מנצח על תזמורת שמביא לידי גילוי את כל חלקי התזמורת בשלמות, ורק ע"י כך היצירה הגדולה יכולה להופיע בעולם.

קשר הפרט והכלל בארץ ישראל

כאמור, חלק מהתהליך העובר על דורנו בשנים האחרונות מעצים את משמעות הפרט, בעוד שבשנותיה הראשונות של המדינה ערך הכלל היה הערך המרכזי שעליו נבנתה החברה בישראל. ודאי שהתנועה הפנימית של תהליך זה היא הרצון של כל יחיד להבין את משמעות חייו האישית ולהביא את נפשו לידי גילוי. תנועה פנימית זו היא טבעית ובסיסית. הרב מבאר²⁵ שבארץ ישראל הפרט מקבל כוחות גדולים יותר דווקא כשהוא יונק מהכלל:

כל מה שהוא שגור ביחש של תורת חוץ לארץ במובן פרטי, עולה הוא בערך תורת ארץ ישראל למובן כללי. תורת חוץ לארץ עוסקת בתקון הנפש הפרטית, בדאגתה לחומריותה ורוחניותה, לזיכוכה והתעלותה בחיי שעה וחיי עולם, אבל רק בתור נפש פרטית. לא כן תורת ארץ ישראל. היא דואגת תמיד בעד הכלל, בעד כללות נשמת האומה כולה.

ראשית יש לעמוד על ההבדל העקרוני בין תורת חוץ לארץ הדואגת לפרט ובין תורת ארץ ישראל הדואגת לכלל, מכיוון שבחו"ל אין עם ישראל מופיע בתור כלל, ובארץ ישראל הוא חוזר להופיע ככלל. אולם אין משמעות הדבר שתורת ארץ ישראל מתעלמת מצורכי הפרט, והכלל מבטל את ערכו של הפרט, להפך:

הפרטים הנם מתכנסים בקרבה בכללה, הם מתעלים בעילויה, מתעטרים בעטרתה.

25. אורות התורה פרק יג פסקה ג.

כל פרט ופרט, כל יחיד ויחיד מקבל משמעות אדירה ועליונה מהכלל הגדול שאליו הוא מחובר, ואז מקור היניקה של הפרט גדל בהרבה מעבר למה שביכולתו של אדם באופן פרטי לתת. ולא רק שאינו מתבטל מחיבורו לכלל, אלא שהוא מתעלה ומקבל כוחות יצירה אדירים לאין שיעור, הממלאים את נפשו בכוחות חדשים כל הזמן.

לכן, בזמן שאנו פוגשים בחיפוש הרוחני הגדול המתפשט בדורנו ובשיטוט אחר משמעות של המון יחידים, עלינו להביא את בשורת ארץ ישראל לכלל העם, מתוך הבנה שרק בכוחה לתת משמעות לכלל ולפרט. רק ע"י החיבור לארץ ישראל נוכל לחבר עולם רוחני בעולם גשמי בצורה שלמה בעז"ה.

